

STANKA GOLOB

ETNIČNI PLURALIZEM IN MEDSEBOJNI ODNOSI MED DIJAKI NA SREDNJI UPRAVNO ADMINISTRATIVNI ŠOLI

Uvod

V prispevku predstavljam rezultate pilotske raziskave, ki je uvod v longitudinalno in širše raziskovanje kvalitete medetničnih odnosov med dijaki na Srednji upravno administrativni šoli v Ljubljani. Dijaško populacijo sestavljajo poleg dijakov slovenske narodnosti tudi tisti, ki pripadajo narodom in narodnostim bivše skupne države.

Namen raziskave je bil ugotoviti: 1. Kako dijaki razumejo in dojemajo lastno etničnost v stiku z drugimi, jo izražajo in ohranjajo. Pri tem sem skušala odkriti nekatere elemente, ki vplivajo na medetnične odnose. 2. Analizirati kvaliteto teh odnosov. Zanimalo me je, ali se razvijajo v smeri sodelovanja in koeksistence ne glede na etnično pripadnost ali pa v smeri konfliktnih situacij, ki so posledica različnih etničnih identitet. S pomočjo kvalitativne analize podatkov, pridobljenih z globinskim intervjujem, sem testirala hipotezo, da je etnična dimenzija eden od dejavnikov, ki vplivajo na medsebojne odnose med dijaki v razredu in na šoli kot celoti.

PROBLEM RAZISKOVANJA

Srednjo upravno administrativno šolo (v nadaljevanju SUAŠ) obiskuje v šolskem letu 1998/99 759 dijakinj in 77 dijakov (9%), skupaj 836. V 28 oddelkih se izobražujejo v dveh programih (upravni in poslovni), izobraževanje pa lahko zaključijo z zaključnim izpitom ali z maturo. Osebna dokumentacija dijakov ne vključuje podatkov o narodni pripadnosti, po določenih kazalcih pa lahko sklepamo, da je prisotna etnična pluralnost. Glede na imena in priimke ocenjujem, da dobra petina dijaške populacije pripada narodom in narodnostim bivše skupne države. Odnos do ohranjanja kulturne identitete je v njihovem primeru odvisen od številnih dejavnikov, kot so, na primer, narodnostna pripadnost staršev (ali oba zakonca pripadata neslovenski etnični skupini), njihova izobrazba, stopnja integracije v novo okolje, povezave z drugimi pripadniki njihove etnične skupnosti.

V nasprotju z razmišljanjem, da bo pomen etničnosti v procesih integracije in globalizacije upadal, nam vsakdanja realnost ponuja drugačno sliko. V sodobnem svetu je etnična pluralnost prisotna v vsaki državi in zdi se, da stopi etnična identiteta v nekaterih primerih na prvo mesto in povzroči krvave konflikte, ki smo jim priče v nekdanji Jugoslaviji. Ni naključje, da se teme, s katerimi se ukvarjajo sodobne etnične študije, navezujejo prav na sposobnost obstoječih nacionalnih držav, da z uspešnim urejanjem medetničnih odnosov ohranjajo etnično pluralnost in se tako izogibajo konfliktom.¹ S tem se ustvarjajo pogoji za procese adaptacije in razvitega kulturnega pluralizma, ki s toleranco do različnega pospešujejo konjunktivne procese v etnično pluralni družbi.²

Z nastankom samostojne slovenske države in s poudarjeno slovensko nacionalno zavestjo, ki se včasih kaže v pretiranem poudarku na obrambi »slovenstva«, so se spremenili tudi pogoji ohranjanja etnične identitete za pripadnike neslovenskih imigrantskih skupin. Primerjava rezultatov raziskav slovenskega javnega mnenja v letih 1990-1991 s tistimi iz leta 1993 kaže, da so se odnosi Slovencev do pripadnikov drugih narodov nekdanje Jugoslavije bistveno spremenili po agresiji, ki jo je Slovenija doživela v času osamosvajanja. Prisoten je občutek ogroženosti in iz tega izhajajoča etnična nestrpnost. Medetnične odnose so na splošno slabše ocenili mlajši anketiranci, ki na sploh veljajo za bolj kritične od starejših³.

Raziskovanje medetničnih odnosov je najprej usmerjeno v prepoznavanje značilnih elementov določene etnične skupnosti in pomena, ki ga ljudje pripisujejo svojemu poreklu. Zato je bilo za obravnavo te problematike v srednji šoli potrebno osvetliti te elemente in upoštevati razlike. Dijaki so se sami etnično opredelili, kar pa še nič ne pove o njihovem razumevanju lastne etničnosti in odnosu do drugih. Z vprašanji nisem mogla vsiljivo posegati v njihovo intimno in družinsko življenje. Zato sem se omejila na tiste elemente, ki so po mojem mnenju dovolj reprezentativni in se kažejo v vsakodnevem življenju. Med odmori, pri pouku telesne vzgoje, na ekskurzijah, včasih tudi med poukom lahko slišimo poleg slovenske tudi drugo govorico. Jezik je eden od elementov etnične identitete, ki poleg kulture, vere, zgodovinskega spomina in skupnega teritorija loči neko etnično skupino od druge.⁴ Glede na dejstvo, da etnija obstaja tudi v primeru, da kateri od navedenih elementov manjka, je od posameznega primera proučevanja odvisno, kateri so glavni kazalci etnične identitete. Posameznik jih

* * *

¹ Žagar Mitja: »Rešitev, ki je postala problem«, Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 32, 1997, str. 7-12

² O razumevanju pomena občutka pripadnosti posameznikov določeni etnični skupnosti v etnično pluralnih državah s ciljem, da se preseže etnični nacionalizem in doseže večja stabilnost obstoječih držav gl. Smith Anthony D.: »Genealogija narodov« v Rizman Rudi, ur.: *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana: Krti, 1991, str. 51-77

³ Klinar Peter: »O nacionalni identiteti in etnonacionalizmi«, Teorija in praksa, Ljubljana, let. 31, št. 5-6, 1994, str. 421-437

⁴ Žagar Mitja: »A contribution to an «ethnic glossary», Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 28, 1993, str. 155-169

podeduje z rojstvom in jih lahko sprejme v celoti, lahko pa jih skozi socializacijske procese spreminja in preoblikuje in jih tudi v celoti zavrne. Elementi etničnega razlikovanja so pridobljeni s socializacijo, so torej »naučeni«⁵. Spreminjanje etnične identitete je odvisno od individualnih in družbenih okoliščin. Že samo dejstvo, da prihajajo etničnosti med sabo v stik (procesi povezovanja v Evropi odpirajo nove razsežnosti pri raziskovanju medetničnih odnosov), ko se lahko bolj ali manj tolerirajo, postavlja vprašanje, kako je s posameznikovo identiteto v tem primeru. Etnična podlaga posameznikove identitete ni nujno vezana na skupni teritorij, ravno obratno, ob stiku z drugo etnijo se lahko okrepi in vztraja, čeprav ločena od izvirne domovine.⁶

Poseganje na področje medetničnih odnosov v srednji šoli pri nas postavlja raziskovalca tudi pred nalogo, da upošteva specifičnost mladostniške populacije, ki doživlja fazo tako imenovane »duhovne pubertete«⁷. V tej fazi poteka med drugim pridobivanje poklicne izobrazbe in identifikacija s širšimi družbenimi skupinami (npr. narodom, državo). Avtoriteta odraslih upada⁸, mladostnik išče avtonomen in kritičen odnos do vrednot in pravil, v ospredje prihaja posnemanje identifikacijskih vzorov v skupini vrstnikov.

METODA DELA IN STRUKTURA VZORCA

Glede na vsebino in namen lahko nalogo označim kot primerjalno raziskavo, saj s primerjavo pridobljenih podatkov različnih etničnih skupin s kvalitativno analizo razčlenjujem procese v medetničnih odnosih.⁹ Rezultatov raziskave v tej fazi ne morem posploševati, ker predstavlja pilotsko raziskavo in je izhodišče za bolj poglobljeno spremljanje tovrstne problematike v daljšem časovnem obdobju. Za pridobivanje podatkov sem uporabila globinski intervju, ki sem ga izvedla z 18 dijaki. Specifičnosti obravnavane problematike, ki je ni mogoče spoznavati samo s pomočjo ankete ali statistike, ampak mora biti analiza utemeljena na posameznih primerih, je pogojevala izbor metode. Dijake sem predhodno v neformalnem pogovoru seznanila z namenom raziskovalne naloge in pojasnila, da moj namen ni vrednotiti ali kritizirati njihovih stališč in odgovorov, pač pa z njihovo pomočjo razumeti in osvetliti njihove medsebojne odnose. Vsi na ta način zbrani podatki se ne bodo zlorabljali in bodo uporabljeni samo v raziskovalne

* * *

⁵ Giddens Anthony: *Sociology*, Cambridge: Polity Presss, 1993, str. 251-283

⁶ Smith Anthony D.: *National Identity*, London: Penguin Books, 1991, str. 23

⁷ Bergant Milica: *Nove teme pedagoške sociologije in sociologije reforme šolanja*, Ljubljana: ZI FF, 1994, str. 27

⁸ Volpi Claudio: »Sociologija vzgoje«, v de Bartolomeo Marcello, ur.: *Vsebine in problemi sodobne pedagogike*, Nova Gorica: Educa, 1996, str. 75

⁹ Hafner Fink Mitja: »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Metodološka izhodišča, podatki, vzorci, indeksi«, v Nečak Luk Albina in Jesih Boris, ur.: *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*, Izsledki projekta, Ljubljana: INV, 1998, str. 33-47

namene. Glede na longitudinalni značaj raziskave sem jih povabila k nadaljnjemu sodelovanju, kjer bodo sami nastopali v vlogi izpraševalca. Prednosti te metode vidim v tem, da sem lahko takoj preverila, če je sogovornik razumel smisel vprašanja in bila z njim ves čas osredotočena na osnovno temo razgovora. Intervjuvani dijaki so ob splošnih vprašanjih sami konkretizirali za njih pomembna dejstva, ki sem jih po potrebi poglobljala z dodatnimi ali kontrolnimi vprašanji. Vsi intervjuji razen dveh so bili posneti na magnetofon (ena dijakinja ni pojasnjevala razlogov, zaradi katerih je odklonila snemanje, druga pa je po končanem intervjuju izjavila, da za snemanje ne govori dovolj slovnično pravilno). Snemanje intervjuja mi je omogočilo, da sem zapisovala tudi neverbalne reakcije. Slabosti tovrstne metode vidim predvsem v tem, da so nekateri vprašani dijaki delovali nesproščeno, ker se niso mogli znebiti občutka, da bodo v primeru »napačnih« odgovorov sledile negativne sankcije. Delno je to zato, ker so videli v meni predvsem nekoga, ki vsak dan v razredu vrednoti njihovo (ne)znanje, delno zato, ker je obravnavana problematika za nekatere še vedno občutljiva tema. Kljub zagotovljeni anonimnosti so bili v odgovorih zadržani in so raje izražali nevtralna stališča ali odgovore, za katere predvidevam, da niso vedno odraz realnega stanja. To pa še ne pomeni, da so rezultati analize brez vrednosti. Iz njih lahko razberemo procese, ki se odvijajo v medetničnih odnosih in so podlaga za nadaljnje raziskovanje.

Podatki za raziskavo so bili zbrani v decembru 1998 in januarju 1999 v prostorih SUAŠ. Vse intervjuje sem opravila sama. Izbor oseb v vzorčno populacijo je potekal po principu slučajnega izbora v tretjih in četrth letnikih, ki jih tudi poučujem. Med sabo sem primerjala dve skupini dijakov, slovensko in drugo, ki pa je tudi etnično heterogena. Vsi so bili rojeni v Sloveniji in so se v osnovni šoli izobraževali v slovenskem jeziku. Povprečna starost vprašanih je bila 18 let. Intervjuji so potekali v slovenskem jeziku. Zaradi majhne številčnosti vzorca sem primerjala obe skupini med sabo samo v odnosu Slovenci- Neslovenci (v predstavitvi rezultatov jih navajam kot drugi). V tej drugi skupini so dijaki srbske, hrvaške in albanske narodnosti, ki pripadajo pravoslavni, katoliški in muslimanski veroizpovedi.

Dijaki so se sami etnično in versko opredelili, kar samo po sebi še ne pove, kakšna je stopnja njihove etnične zavesti. Med intervjuji nisem opazila razlike v obnašanju v primerjavi s prvo skupino. V nadaljnjih fazah raziskave bo zanimivo ugotavljati tudi korelacije znotraj drugih spremenljivk (spol, program izobraževanja, letnik, narodna pripadnost, narodna pripadnost staršev).

Preglednica: Struktura vzorca po spolu, narodnosti, letniku in programu

Spol	Slovenci	Drugi	3.letnik Slovenci	3.letnik Drugi	4.letnik Slovenci	4.letnik Drugi	ZI* Slovenci	Matura Slovenci	ZI* Drugi	Matura Drugi
Moški	2	1	1	1	1	-	1	1	1	-
Ženski	9	6	8	3	8	3	6	3	4	2
Skupaj	11	7	9	4	9	3	7	4	5	2

*** Zaključni izpit**

Dobljeni podatki so bili izhodišče za kvalitativno analizo in interpretacijo. Kvalitativna analiza omogoča poglobljeno spoznavanje problematike medsebojnih odnosov med dvema etničnima skupinama, ki lahko določena vprašanja različno vrednotita.¹⁰ Poleg tega dobljeni podatki v tej fazi raziskave niso predstavljali zadostno osnovo za kvantitativno analizo.

REZULTATI RAZISKAVE

Vprašalnik sem tematsko razdelila na dva sklopa in ga v celoti prilagam na koncu

V prvem, ki je vsebinsko razdeljen na dva dela, sem skušala prepoznati, v kakšni meri čutijo posamezniki pripadnost svoji etnični skupnosti. Glede na dejstvo, da predstavlja jezik pomembno vez med pripadniki iste etnične skupine, je prvi del zajemal vprašanja jezika in njegove uporabe (1.) Zanimalo me je: 1.1. jezik v domačem okolju, 1.2. jezik v javni rabi, 1.3. jezik medijev, s katerimi spremljajo aktualne dogodke. Drugi del vprašanj se je nanašal na kulturo v širšem smislu te besede, ki se prenaša iz generacije v generacijo z vzgojo in izobraževanjem in tvori kulturno identiteto kot bistveno sestavino etnične identitete (2). Poudarek je na vprašanjih: 2.1. poznavanje zgodovine lastnega naroda, 2.2. odnos do lastne kulture in tradicije.

V drugem tematskem sklopu analiziram vprašanja, s katerimi osvetljujem stališča obeh skupin do etnične pripadnosti drugih in procese, ki se odvijajo v medetničnih odnosih (3). Zanimalo me je 3.1. kvaliteta odnosov v razredu, 3.2. odnos do pripadnikov drugih narodov, ver in ras.

1. JEZIK IN IDENTITETA

Odnos med jezikom in identiteto postaja v luči številnih združevalnih procesov, ki smo jim priče v Evropi, eno ključnih vprašanj konceptualizacije identitete. Mnenja o vlogi jezika kot temelja etnične identitete so med sociologi in

¹⁰ Allardt Erik: »Challenges for comparative social research«, Acta Sociologica., Vol. 33, No.3, 1990, str. 189.

lingvisti deljena. Rezultati mednarodne raziskave, izvedene med več kot osemsto lingvisti kažejo, da večina meni, da jezik ni več osrednjega pomena za kontinuiteto identitet.¹¹ Zaradi naraščajočega števila medkulturnih povezav, ki se ne ozi-
rajo na državne meje, postaja jezik vedno bolj stvar posameznikove izbire. Kljub
navedenemu še vedno velja, da so ljudje, ki govorijo isti jezik, ne glede na razlike
trdno povezani. Pomena jezika v doživljanju etničnosti se najpogosteje zavemo v
tujem govornem okolju, ko nas preplavijo radostni občutki, ko zaslišimo materni
jezik. Po Unescovi definiciji je to »jezik, ki ga je oseba osvojila v zgodnjem
otročtvu v krogu družine v (prave ali nadomestne)»¹², je torej jezik primarne
socializacije in ni nujno jezik, ki ga govori mati. Do teh razhajanj prihaja zlasti v
etnično pluralnih družbah, ko je eden od jezikov izgubil funkcijo sredstva spo-
razumevanja v javnosti in ostaja omejen na družinsko in prijateljsko okolje.
Dejavnost kulturnih skupnosti v izseljenstvu je usmerjena prav v ohranjanje
domačega jezika in s tem prenašanja občutka etnične pripadnosti na mlajše gen-
eracije. Pravica do uporabe lastnega jezika je poglobljena zahteva narodnih man-
jšin in etničnih skupnosti, ki živijo v etnično pluralnih državah. Tudi vsi novejši
mednarodno pravni dokumenti obvezujejo posamezne države, da v smislu pozi-
tivnih ukrepov za varstvo manjšin in njenih pripadnikov pospešujejo uveljavljan-
je manjšinskih ali regionalnih jezikov v družbenem življenju.¹³

1.1. *Jezik v domačem okolju*

Vprašanje jezika kot kazalca etnične identitete je relevantno predvsem za
intervjuvane dijake iz druge, neslovenske skupine, ki so bili rojeni in socializirani
v drugem kulturnem okolju kot njihovi starši. Najkasneje ob vstopu v osnovno
šolo so prišli v stik s slovensko kulturo in jezikom, večina že prej v vzgojno
varstvenih ustanovah. Zanimalo me je, kakšno je razmerje med uporabo
slovenskega jezika in jezika izvirnega okolja staršev v družini.

V slovenskih družinah je pogovorni jezik slovenščina, drugi pa uporabljajo
slovenščino, jezik staršev ali oboje.

Več kot polovica vprašanih iz druge skupine je zatrnila, da doma uporabljajo
oba jezika, slaba tretjina uporablja samo slovenščino, ostali pa samo jezik izvirne-
ga okolja staršev. Razlika pri uporabi jezika v družini je predvsem odvisna od
nacionalne pripadnosti obeh staršev. Če sta oba starša pripadnika neslovenske

* * *

¹¹ Trček Franc: »Problemi jezikovne in kulturne zaščite znotraj evropskih združevalnih procesov«, Povzetki
prispevkov na mednarodni konferenci Narodi in jeziki ter konstruiranje Evrope (1995 Leuven), Teorija in prak-
sa, Ljubljana, let. 32, št. 1-2, 1995, str. 157

¹² Nečak-Luk Albina: »Jezik kot kazalec stanja medetničnih odnosov«, Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 31,
1996, str. 13

¹³ V. Klopčič: »Pravno varstvo manjšin« v Nečak Luk Albina in Jesih Boris, ur.: *Medetnični odnosi v slovenskem
etničnem prostoru*, Izsledki projekta, Ljubljana: INV, 1998, str. 59-68

narodnosti, tudi intervjuvanci doma pretežno uporabljajo jezik staršev, delno pa slovenščino. Kombinacijo obeh jezikov so izjavljali v primerih, ko eden od obeh staršev slabo govori slovensko in v komuniciranju z brati ali sestrami. Uporaba samo slovenskega jezika je prisotna zlasti v primerih, da je eden od staršev slovenske narodnosti. Poleg etnične pripadnosti staršev uporabo slovenskega jezika pogojujejo še dolžina bivanja staršev v Sloveniji, poklic in stiki z okoljem. Popolna odsotnost rabe slovenskega jezika pri komuniciranju s starši se je pokazala v tistih primerih, ko so intervjuvanci tudi pri drugih vprašanih izkazovali močan občutek pripadnosti svoji etnični skupini, predvsem pri odklanjanju navezovanja tesnejših stikov s pripadniki druge etnične skupine in vere.

1.2. Jezik v javni rabi

Zanimalo me je, kateremu jeziku dajejo prednost dijaki iz druge skupine in, če obstaja govorno prilagajanje njihovih slovenskih sošolcev v komuniciranju s sogovorniki druge etnične skupnosti. Postavila sem dve vprašanji: v katerem jeziku komunicirajo s svojimi prijatelji v šoli in izven nje (1.2.1.) in katerega boljše obvladajo (1.2.2.).

1.2.1. Vsi vprašani iz slovenske skupine so izjavili, da vedno uporabljajo slovenski jezik, ne glede na etnično pripadnost sogovornika in jezik, ki ga ta uporablja. Vprašani iz druge skupine so ravno tako izjavili, da v pogovorih s sošolci in prijatelji uporabljajo samo slovenščino. Ta izjava se ne ujema z mojimi izkušnjami in z izjavami slovenske skupine, da posamezni dijaki druge etnične pripadnosti med sabo ne govorijo vedno slovensko. Dejstvo je, da kot sredstvo sporazumevanja tudi izven družinskega okolja v določenih okoliščinah uporabljajo drug jezik. Na podlagi opažanj sklepam, da uporabljajo jezik staršev v komuniciranju s tistimi prijatelji iz svoje etnične skupine, s katerimi se družijo tudi izven šole v okolju, kjer stanujejo in ko doma ne govorijo slovensko. V primeru, da sta posameznika pripadnika različne neslovenske etnične skupnosti, komunicirata v slovenskem jeziku (na primer prijateljici albanske in srbske narodnosti). Izjave o uporabi slovenskega jezika se navezujejo tudi na stike s slovenskimi sošolci in prijatelji. Razlog, da intervjuvanci niso navedli vseh podatkov, vidim v že omenjeni slabosti intervjuja (nesproščenost intervjuvanca ob določenih vprašanih) oziroma v psihološkem dejavniku. Podatki, ki jih bodo v nadaljevanju raziskovalne naloge dobili njihovi vrstniki kot izpraševalci, bodo nedvomno drugačni.

1.2.2. Prav gotovo pa držijo izjave, da slovenščino tudi dijaki druge skupine veliko bolje obvladajo tako ustno kot pisno. Vsi so hodili v slovensko osnovno šolo, nihče med njimi ni obiskoval dodatnega pouka v kulturnih ali verskih institucijah svoje etnične skupnosti. Vpliv slovenskega okolja in s tem jezika je toliko večji v mešanih zakonih ter tam, kjer sta oba starša zaposlena in veliko časa zdoma.

Na podlagi navedenih podatkov težko posplošujem, kateremu jeziku dajejo prednost, saj je to tudi stvar intimne izbire. Nedvomno pa ima slovenski jezik v javni rabi pomembno vlogo, saj je učni in uradni jezik. V času, ko je bila Slovenija del Jugoslavije, je bila prisotnost srbohrvaškega jezika večja. Srbohrvaščina je bila v predmetniku osnovnih šol, bila pa je tudi učni jezik na eni od ljubljanskih osnovnih šol. Z nastankom slovenske države se je položaj spremenil. Uporaba jezikov neslovenskih etničnih skupin je omejena na družinski krog oziroma na komuniciranje med pripadniki iste etnične skupine. O govornem prilagajanju s strani slovenskih sošolcev ne morem govoriti.

1.3. Jezik medijev, s katerimi spremljajo aktualne dogodke

Sredstva množičnega obveščanja imajo velik pomen v vsakdanjem življenju. Posredujejo novice, znanje, so tudi sredstvo zabave in sprostitve. Vplivajo na oblikovanje javnega mnenja, vrednote in politična stališča. Pomembno vlogo imajo lahko v življenju pripadnikov etnične skupnosti, ki živijo v tujem okolju. Sistem množičnih komunikacij jim omogoča, da spremljajo televizijske in radijske programe iz svojega matičnega okolja in s tem spodbujajo ohranjanje maternega jezika in lastne kulture. Poleg televizije in radia imajo to vlogo tudi časopisi in revije.

Z vprašanjem, na kakšen način spremljajo aktualne dogodke doma in po svetu, sem hotela izvedeti, kateremu jeziku dajejo prednost pri izbiri medijev. Zataknilo se je pri »aktualnih« dogodkih, saj se je pokazalo, da vprašani iz obeh skupin s tem razumejo modo, šport, glasbo in film. Za generacijo mladih na SUAŠ (podobne rezultate bi dale verjetno tudi raziskave na drugih srednjih šolah) je značilno, da so precej indiferentni do politike oziroma do tega, kar starejši razumejo z aktualnimi dogodki. V tej fazi raziskave vsebina informacij, ki jih iščejo v medijih, ni tako pomembna. Ujema pa se s kasneje izraženimi stališči do kulture, tradicije, zgodovine. Redno ali občasno prebirajo časopise in revije, ki poleg zgoraj navedenih področjih obravnavajo tudi mladostniško problematiko. Poleg tiska precej njihove pozornosti pritegnejo televizijski komercialni programi. V tem se intervjuvanci obeh skupin ne ločijo med seboj. Večina vprašanih iz obeh skupin prebira časopise in revije v slovenskem jeziku in gleda slovenske TV programe. Nekateri občasno vzamejo v roke tudi angleške ali hrvaške revije in pogledajo tuje programe, predvsem angleške, ki jih informirajo o tem, kar jih zanima. Tudi v tem med obema skupinama ni razlik. Jezik medija torej ne pogojuje odločitev za izbiro, pač pa izključno vsebina, ki jih zanima.

2. KULTURNA IDENTITETA

Kulturna identiteta označuje način življenja, koncepte in vrednote, ki so lastne neki določeni družbi. Z njimi se dostikrat identificiramo šele v tujem okolju ali ko

je kulturna identiteta ogrožena. V tem primeru postane sinonim za narodno ohranitev. Različne etnične skupine poudarjajo različne vezi, ki jih povezujejo v skupnost. To so lahko jezik, religija, mitologija, zgodovina, tradicija, način življenja, vključno s prehrano in oblačenjem. Z generacijami se njihov pomen spreminja. Dejavniki, ki na to vplivajo, pa so različni. Mlajše generacije nikoli v celoti ne sprejmejo vrednot in norm svojih staršev, kar ni povezano samo s konfliktom generacij, ampak tudi z inovacijami na tehnološkem in ideološkem področju. Do sprememb prihaja tudi zaradi medsebojnih stikov različnih kultur. V tem primeru prihaja do različnih procesov integracije, ki se lahko razvijajo v smeri kulturnega pluralizma ali v različne oblike asimilacije. Tako se priseljenci v drugo kulturno okolje lahko odločijo za ohranjanje svoje kulturne in s tem etnične identitete, za njeno dopolnjevanje z elementi drugih ali za opuščanje in spreminjanje izvirne identitete.¹⁴ Ohranjanje ali opuščanje kulturne identitete v tujem okolju je povezano s socialnimi, ekonomskimi, političnimi in kulturnimi dejavniki. Ne glede na kulturne in izobraževalne dejavnosti lahko pri drugi generaciji izseljencev izvirna kultura njihovih staršev izgublja na pomenu, ker so že od rojstva obkroženi z dominantno kulturo okolja, kamor so se priselili njihovi starši. Prevladujoča, dominantna kultura sicer omogoča, da uporabljajo svoj jezik in imajo svoje kulturne institucije, istočasno pa so soočeni s procesom »tihe« asimilacije¹⁵.

Med imigrantskimi skupnostmi je prisotno prepričanje, da je druga generacija brez vključevanja v oblike dodatnega izobraževanja, ki vsebuje elemente izvirne kulture in tradicije, izgubljena za skupnost.¹⁶ V Ljubljani delujejo kulturne organizacije različnih etničnih skupnosti. Kot primer naj omenim društvo Ljiljan, ki je bilo ustanovljeno leta 1992 kot društvo bosansko-hercegovskega-slovenskega prijateljstva. Ustanovljeno je bilo z namenom, da njegovi člani poleg kulturnega dela organizirajo humanitarno dejavnostjo in pomoč beguncem iz BiH. Ko se je vojna v BiH končala in se je veliko beguncev vrnilo domov, so se člani usmerili v ohranjanje in negovanje kulturnega izročila. Aktivnih članov je približno 90, od tega več kot polovica mladine. Ukvarjajo se s folkloro, petjem in gledališčem. Preko pesmi in folklorne na mlajše člane prenašajo jezik, tradicijo in zgodovino. Sodelujejo s KUD France Prešeren. Z drugimi neslovenskimi kulturnimi društvi pa se zaenkrat ne povezujejo, čeprav za to obstajajo pobude. Nekaj časa so študentje iz BiH izdajali glasilo, ki je prenehalo izhajati, ko so se vrnili domov. Člani razmišljajo, da bi ga ponovno začeli izdajati, vendar imajo poleg »kadrovskih« tudi finančne težave. Starejši člani pravijo, da je velika razlika med otroci, ki so se rodili

* * *

¹⁴ Klinar Peter: »Imigrantske etnične skupnosti v sodobnih razmerah«, Nova revija, Ljubljana, št.107, 1991, str. 429-444

¹⁵ Komac Miran: »Narodne manjšine v Sloveniji«, v Mitar Miran in Sotlar Andrej, ur.: *Nacionalna varnost in medetnični konflikti v RS*, Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, 1998, str.148

¹⁶ Klinar Peter: »Imigrantske etnične skupnosti v sodobnih razmerah«, Nova revija, št. 107, 1991, str. 435

v BiH in nekaj časa tam tudi živeli in tistimi, rojeni v Sloveniji. Tukaj rojeni otroci dobro obvladajo slovenščino in jo včasih uporabljajo tudi v pogovoru med seboj. Za kulturo svojih staršev po mnenju starejših članov ne kažejo dovolj zanimanja. Aktivni so predvsem v pevski in folklorni skupini, s katerima gostujejo tudi v tujini. (razgovor s člani sem opravila na sedežu društva v Ljubljani, Tržaška 2, 21.11.1998).

2.1. Poznavanje zgodovine lastnega naroda

Pripadnike etnične skupine povezuje zavest o skupnem biološkem poreklu, ki je lahko dejansko ali pa domnevno in ga je včasih težko dokazati za nazaj. V ta namen negujejo razne mite in obrede in poudarjajo pomen posameznih zgodovinskih dogodkov in osebnosti. Vzgojno učni programi vključujejo te vsebine v skoraj vse družboslovne predmete, vprašanje pa je, v kakšni meri so etnocentrični ali pa dovolj fleksibilni do drugih kultur.

Odgovori na vprašanje, katera osebnost se jim zdi pomembna v zgodovini njihovega naroda, so pokazali, da zgodovino na splošno zelo slabo poznajo in da jih tudi ne zanima. Z vprašanjem sem jih spravila v zadrego in v razmišljanje, ki se je v pogosto končalo z besedami: »Ne vem, kaj naj rečem, nikogar se ne morem spomniti«. Tako je odgovorila dobra polovica vprašanih iz druge skupine in tretjina iz slovenske skupine. France Prešeren je najpomembnejša osebnost za večino slovenskih dijakov, sledi mu Primož Trubar. Tretjina vprašanih iz druge skupine se je prav tako odločila za Prešerna, ostali pa so po daljšem premisleku navedli posamezne osebnosti iz kulturne ali politične zgodovine etnične skupnosti, za katero so se opredelili. Podatek, da so Prešerna oboji navajali kot pomembno osebnost, ne preseneča, saj sta šli obe skupini skozi isti osnovnošolski proces, kjer že od prvega razreda dominira Prešeren skorajda kot »oče naroda«. Dejstvo, da ima med vsemi zgodovinskimi osebnostmi Prešeren tako velik pomen, lahko kaže na dvoje. Na eni strani gre verjetno za enostransko obravnavanje določenih vsebin, na drugi strani pa pomeni, da je za Slovence oblikovanje skupnega knjižnega jezika in s tem narodne zavesti v 19. stoletju, pri čemer je Prešernov prispevek nedvomno velik, temeljni element njihove kulturne in s tem etnične identitete. Ti podatki mi obenem dovoljujejo sklepati, da gre pri vprašanih iz druge skupine za prepletanje kulturnih identitet. Izvorna kulturna identiteta, pridobljena v procesu primarne socializacije se dopolnjuje in prepleta z elementi nove, slovenske kulture. Na tej stopnji raziskave sicer ne morem sklepati, v kolikšni meri se ta proces odvija, ker ne poznam okolja, iz katerega prihajajo. Prenašanje kulturnih vzorcev na mlado generacijo je odvisno tudi od izobrazbe staršev in od tega, kakšen pomen pripisujejo svoji izvorni kulturi. Ne poznam razlogov, zaradi katerih se niso vključevali v dodatno izobraževanje svojih kulturnih ali verskih skupnosti. Kot učiteljica zgodovine opažam, da zgodovina ni tisto področje, ki bi mlade v veliki meri zanimalo in pritegnilo, ne glede na

etnično pripadnost. Seveda so izjeme, ki pa ne spreminjajo povprečja. Samo z novimi pedagoškimi in didaktičnimi metodami tega ni mogoče spreminjati. Zgodovinskim vsebinam je treba odvzeti nepotrebne faktografske elemente in jim dodati vsebine, ki bodo vzgajale mladega človeka v smislu kulturnega pluralizma. Spoznavanje drugih kultur vodi v medsebojno spoštovanje in toleranco, vzbuja zanimanje za lastno kulturo in dolgoročno gledano zmanjšuje možnost konfliktnih situacij.¹⁷

2.2. Odnos do kulture in tradicije

Tradicija je del kulturne identitete in v abstraktnem smislu pomeni upiranje sodobnosti ali vdor preteklosti vanjo.¹⁸ Razumemo jo kot kulturno dediščino, kamor sodi vzdrževanje in ohranjanje simbolov (tudi hrane, pijače, obleke, petja, plesov), obredov, mitov, spomina na pomembne osebnosti, ki dobijo posebno in dostikrat emocionalno naravo v tujem okolju. Ohranja se lahko individualno ali skupinsko, pri čemer igrajo veliko vlogo kulturne institucije, ki jo prenašajo na mlajše generacije.

Kakšen pomen imata kultura in tradicija za mladino obeh skupin v dojemanju njihove identitete, sem ugotavljala z vprašanjema: »Kakšen odnos imaš do ohranjanja in negovanja tradicije lastnega naroda? Na kakšen način jo ohranjaš?»

Na vprašanje, kaj jim pomeni tradicija, so se odgovori vrteli okrog praznikov, tako državnih kot cerkvenih. Praznujejo jih v družinskem krogu. Obe skupini imata sicer večinoma pozitiven odnos do tradicije, pri čemer rahlo izstopajo dijaki neslovenske narodnosti. Negativno se je do tradicije opredelilo 18% slovenskih in 14% drugih dijakov, vendar tega ne moremo jemati dobesedno kot stališče, ki nasprotuje ohranjanju »starega«, kot so se izražali. V tem obdobju življenja tradicijo razumejo kot dejavnost, ki lahko zanima samo starejše, nikakor pa ne njih. Izjave kot npr.: »Ali ni to samo za starejše?« in »Mislim, da bi se mi snejala, če bi to preveč poudarjala«, potrjujejo te trditve. Poudariti moram, da so takšne in podobne izjave dajali dijaki v obeh skupinah, saj bi drugače lahko sklepali, da se dijaki druge narodnosti svoje izvirne kulture sramujejo ali da jo odklanjajo, česar pa nisem opazila. Izjavo dijakinje, da tradicijo iz domačega okolja njenih staršev odklanja zaradi predragih porok, sem sicer vpisala kot negativno vrednotenje, vendar ni nujno, da je tudi v celoti takšno.

Pozitivno vrednotenje ohranjanja tradicije (78% vseh vprašanih) pa še ne pomeni, da tudi kaj storijo za to. V kolikor so vključeni v izvenšolske dejavnosti

* * *

¹⁷ Več o tem glej di Carlo Serena: »Interkulturalna vzgoja«, v de Bartolomeo Marcello, ur.: *Vsebine in problemi sodobne pedagogike*, Nova Gorica: Educa, 1996, str.181-192

¹⁸ Južnič Stane: *Tradicije in tradicionalnost*, Ljubljana: RI PSNP, 1984, str.9

(dobra četrtnina vseh vprašanih), so to v glavnem športne in plesne aktivnosti (ne folklor). Nihče v obeh skupinah ni vključen v kulturno, pevsko, folklorno ali kakšno podobno društvo. Nekateri (iz obeh skupin) so sicer poudarjali, da bi morali tradicijo bolj ohranjati in da se premalo naredi za to, vendar trditve niso konkretizirali.

Nevtravno sem obravnavala stališča z vsebino: »ne vem, vseeno mi je«, ki so ga izrazili samo vprašani iz slovenske skupine. V razgovoru se je pokazalo, da gre v tem primeru za indiferentnost tudi na drugih področjih in da iz tega ne morem sklepati, da obstajajo med obema skupinama relevantne razlike v stališčih do tega vprašanja.

Navedena razmišljanja potrjujejo že povedano, da je zanimanje mladih usmerjeno v sedanost, preteklost jih ne zanima preveč, prihodnost je še daleč. Obremenjeni z oblikovanjem lastne identitete se upirajo normam in vrednotam starejših in oblikujejo svoje, nasprotne tistim, ki jih zahteva okolje ali kot bi jih želeli starši. V ta okvir sodi tudi tradicija, ki jo na ravni splošnega sicer pozitivno vrednotijo, vendar gre največkrat za fraze in jo v resnici razumejo kot nekaj, kar ni za mlade. V tem pogledu se obe skupini ujemata.

3. MEDETNIČNI ODNOSI

Medetnični stiki in procesi, ki se odvijajo v medetničnih odnosih, obstajajo vsaj v minimalnem obsegu v vsaki državi. Njihovo urejanje je tako z vidika varstva narodnih manjšin kot z vidika varstva človekovih pravic in svetovnega miru ključni problem sodobnega sveta.¹⁹ Ob analiziranju je treba upoštevati, da je na eni strani prevladujoča, dominantna kultura, ki teži k etnični homogenizaciji. Na drugi strani je specifična etnična skupnost, ki teži k ohranjanju svoje etnične identitete. Na prvi pogled se zdi, da sta to dve skrajnosti, ki delujeta druga mimo druge, toda procesi, ki v sodobnem svetu potekajo med obema, dokazujejo, da slika nikakor ni črno-bela. Procesi, ki potekajo v medetničnih odnosih so lahko konjunktivni ali disjunktivni, zaradi medsebojnega prepletanja pa se ne pojavljajo vedno v čisti obliki. Disjunktivni procesi, med katere lahko štejemo etnično stratifikacijo in prisilno asimilacijo, ustvarjajo konfliktna situacija, ki se dostikrat rešujejo z nasiljem. Med konjunktivne štejemo procese kulturnega pluralizma, ki z medsebojnim toleriranjem razlik v obeh kulturah pospešuje procese medsebojnega približevanja.²⁰

Rezultati raziskave javnega mnenja po osamosvojitvi kažejo, da smo Slovenci šele na začetku teh procesov. Na odnos Slovencev do pripadnikov drugih

* * *

¹⁹ R. Rizman: »Nacionalna država, nacionalne manjšine in združena Evropa« v Štrajn Darko, ur.: *Meje demokracije*, Ljubljana: Liberalna akademija, 1995, str. 111-131

²⁰ Klinar Peter, *Mednarodne migracije*, Maribor: Obzorja, 1976, str.32-49

etničnih skupin v Sloveniji so vplivali različni dogodki: proces osamosvajanja, vojna na tleh nekdanje države, begunci iz teh področij, socialna in gospodarska kriza. Slovenska narodna in nacionalna zavest sta izrazito poudarjeni.²¹ Vprašanje je, ali lahko to razumemo kot patriotizem ali pa v tem vidimo naraščajoči nacionalizem.²² Izražena stališča do priznavanja pravic pripadnikom drugih narodov nekdanje Jugoslavije kažejo, da Slovenci dopuščajo svobodno rabo njihovega jezika in kulture na področju zasebnega, na področju javnega pa naj se prilagodijo in sprejmejo elemente slovenske kulture. Za večino anketiranih pa so sprejemljive le najosnovnejše kulturne pravice in so proti šolanju migrantov v maternem jeziku. Prav tako niso naklonjeni migrantskemu tisku, ustanavljanju lastnih političnih strank in uporabi lastnih narodnih simbolov. Narašča tudi nerazpoloženje do beguncev iz BiH. Navedeni podatki nam ne dovoljujejo sklepati, da se medetnični odnosi v Sloveniji razvijajo v smeri kulturnega pluralizma.

Dejstvo, da je ksenofobija med Slovenci dokaj razširjena, potrjuje zgornjo ugotovitev, vendar se večina ne ogreva za nasilje nad tujci in begunci. Naj navedem tem podatkom ob rob ugotovitve nedavno objavljene študije Evropskega centra za spremljanje rasizma in ksenofobije, ki deluje na Dunaju. Skoraj tretjina odraslih prebivalcev Evrope zase meni, da so »močno« ali »precej« rasistično usmerjeni.²³ Evropa, ki se združuje in oblikuje enoten trg in enotno valuto, pa je brez medsebojnega sporazumevanja in tolerance do drugačnih pred nevarnostjo, da ponovi napako iz polpretekle zgodovine.

V kakšni meri vse to občuti in izraža odrasčajoča mladina? Pri tem ne gre prezreti dejstva, da se čas, ki ga mladina preživi v šoli, podaljšuje, zahteve, postavljene pred njih, pa so čedalje večje. Danes, ko je od šolskega uspeha ob koncu osnovne ali srednje šole odvisno napredovanje, s tem pa tudi promocija v življenju, ima mladina dostikrat občutek ogroženosti, neuspeha in nemoči. V kakšni meri se to odraža v njihovih razmišljanjih in doživljanjih medsebojnih odnosov s sošolci, ki pripadajo drugi etnični skupini?

3.1. Kvaliteta odnosov v razredu

Sliko vzdušja in medsebojne (ne)povezanosti v razredu sem ugotavljala z vprašanji: 3.1.1. Ali so odnosi prijateljski, tekmovalni, naperi, nekje vmes? Deluje razred kot celota ali pa je razdeljen v skupine? Razlogi za pozitivno ali negativno vrednotenje odnosov v razredni skupnosti (3.1.2.) pa naj bi pokazali, ali etnična pripadnost vpliva na kvaliteto odnosov.

* * *

²¹ Klinar Peter: »O nacionalni identiteti in etnonacionalizmi«, Teorija in praksa, Ljubljana, let. 31, št. 5-6, 1994, str. 424

²² O razmerju med obema Gellner Ernest: *Nations and Nationalism*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1983, str. 138

²³ Delo, »Sovraštvo do tujcev«, 2. 12. 1998, str. 19

3.1.1. Če obe skupini strnem v celoto, je število odgovorov, ki pozitivno vrednotijo odnose v razredu, enako številu tistih, ki jih vrednotijo negativno. Primerjava med skupinama je pokazala, da odnose v razredu precej slabše ocenjujejo slovenski dijaki, saj jih več kot polovica meni, da so napeti. Temu mnenju se pridružuje manj kot tretjina drugih.

Nekateri dijaki se glede odnosov niso opredelili izrazito pozitivno ali negativno. Takih stališč je več v drugi skupini. Odnosi so »še kar«, nič posebnega, ne pripravijo se, pa tudi tesnejših stikov ni med njimi.

3.1.2. Kot vzrok za slabe odnose navajajo združevanje v skupine, ki imajo različne cilje in interese. Med njimi zato ni pravega dialoga, s pomočjo katerega bi rešili skupne probleme. Ne glede na narodno pripadnost navajajo dijaki kot kriterije za oblikovanje skupin predvsem skupne interese, druženje izven šole, skupno zabavo, manj ali skoraj nič uspeh v šoli. Slaba tretjina dijakov v obeh skupinah kot kriterij pri oblikovanju skupin navaja nacionalno pripadnost, ki včasih prevladuje, ni pa nujno, saj so skupine tudi mešane in niso vedno enako sestavljene. Le 9% slovenskih dijakov se zdi, da je nacionalna pripadnost odločujoč dejavnik pri vključevanju v neko skupino in da obstajajo na tej podlagi izrazito ločene skupine, ki med sabo ne komunicirajo, če ni nujno. Ta kriterij so dijaki vedno pripisali drugim, na primer: »V razredu so posamezniki, ki ne marajo Neslovencev, se ne družijo z njimi, imajo z njimi zelo formalne odnose«. V drugi skupini takšnih stališč ni bilo.

Glede skupin prevladuje mnenje, da preprečujejo, da bi razred zaživel kot celota, se kot skupnost bolj uspešno postavil v obrambo njihovih interesov in bil uspešnejši pri realiziranju skupnih ciljev. Ker sami nimajo dovolj moči, da bi presegli delitev na skupine, vidijo rešitev predvsem v razredniku, ki bi s svojo avtoriteto lahko deloval povezovalno.

Večji odstotek nezadovoljnih slovenskih dijakov si lahko razlagam s tem, da so večinoma tudi bolj nezadovoljni z izbrano srednjo šolo kot njihovi neslovenski sošolci. Le 18% slovenskih dijakov se je vpisalo na šolo zaradi lastnega interesa, medtem ko se je kar 58% neslovenskih dijakov vpisalo iz tega razloga. Pri večini slovenskih dijakov so odločale točke, pri nekaterih tudi neuspeh na drugi šoli. Mnogi to občutijo kot poraz, s katerim se težko sprijaznijo (»nekaj časa sem bila brez volje, zdaj je bolje«). Frustracijo mnogi premagujejo tako, da druge vidijo v slabši luči kot sebe, kar pogosto postane krivično, saj postanejo lahko žrtve takšnih projekcij pripadniki drugih narodnosti, ver in ras.²⁴ V takšnih okoliščinah se mnogi ne morejo identificirati s šolo, z razredom in s sošolci. Večina tistih, ki je nezadovoljna z odnosi v razredu, tudi ni preveč zadovoljna z izbrano srednjo

* * *

²⁴ Psihologija uvršča tako ravnanje med obrambne mehanizme, s pomočjo katerih želimo izboljšati samopodobo.

šolo. Zbrani podatki in mnenja mi ne dovoljujejo sklepati, da je za konflikte v razredu kriva etnična pluralnost, prav tako bi bilo napačno sklepati, da v srednji šoli ni nacionalne nestrpnosti.

3.2. Odnos do pripadnikov drugih narodov, ver in ras

Z vprašanji na to temo sem skušala ugotoviti, kakšna razmišljanja in stališča prevladujejo med srednješolsko mladino glede odnosov s pripadniki druge etnične skupine, na podlagi česa so se izoblikovala (3.2.1.) in kako dejansko vplivajo na izbiro njihovih prijateljev in ustvarjanje tesnejših vezi (3.2.2.).

3.2.1. Na vprašanje, ali se jim zdi zanimivo navezovati stike z ljudmi druge narodnosti, vere, rase so vsi brez izjeme odgovorili, da jih na splošno stiki z drugimi ljudmi zelo zanimajo, saj se na ta način spoznavajo z drugačnim načinom življenja, z drugo kulturo in pogledom na življenje. Pri tem so navajali svoje izkušnje, ki so jih nabirali med počitnicami doma ali v tujini in izjavljali, da pri navezovanju stikov z drugimi ljudmi ne gledajo na narodno pripadnost, vero ali barvo kože. Dobra polovica vprašanih v slovenski skupini je zatrdila, da gledajo na vse ljudi enakopravno in da nimajo nestrpnega odnosa. Tudi v okolju, kjer živijo in hodijo v šolo, imajo z njimi samo dobre izkušnje. Dobra tretjina v isti skupini je navedla, da sicer nimajo nič proti njim, vendar pogojujejo svoj odnos do drugih z njihovim obnašanjem. Poudarjali so, da nimajo predsodkov, imajo pa nekaj slabih izkušenj. Po njihovih besedah so preveč agresivni v poudarjanju svoje nacionalnosti, nočejo govoriti slovensko in se do Slovencev obnašajo arogantno. Ti se po svojih besedah raje umaknejo. Če komunicirajo »normalno«, pa se z njimi družijo.

Izrazito nestrpen odnos do drugih ima po svojih besedah 9% slovenskih dijakov. Ni jim všeč, da pretirano poudarjajo svojo nacionalnost. Zapletli so se z njimi tudi v fizični obračun, vendar ne v šoli. Druga, neslovenska skupina, se je v celoti pozitivno opredelila glede pripadnikov drugih narodnosti ali ver. Do nikogar nimajo predsodkov, za njih enaki so vsi enaki.

Primerjava odgovorov obeh skupin kaže večjo nestrpnost v odnosu do drugih v slovenski skupini. Odgovori na splošna vprašanja tega sicer ne pokažejo, saj se na formalni ravni vsi opredeljujejo pozitivno, tako glede stikov z drugimi kot tudi glede odnosa z njimi. Dodatna vprašanja pa so odkrila, da prihaja v času, ki ga skupaj preživijo v šoli, do situacij, ki jim niso všeč in vzbujajo pri njih nestrpna čustva. Pri tem so v večini poudarjali, da jih moti, ker njihovi sošolci ne govorijo vedno slovensko, vendar se konflikti končajo na verbalni ravni. Izrazito nestrpen odnos nekaterih izvira iz slabih izkušenj izven šole, vendar se je tako netolerantno opredelila manjšina. Dobra tretjina slovenskih dijakov je izrazila stališče, ki sem ga opredelila kot nevtrarno. Kritični so do predsodkov do drugih etnij in jih tudi ne povzemajo. Če pa v stiku z njimi začutijo »agresivnost in primitivnost« se

umaknejo. Pod »agresivnostjo in primitivnostjo« razumejo pretirano poudarjanje lastne nacionalnosti in podcenjevanje Slovencev. V primeru, da enakopravno in nevtralnno stališče združim, lahko sklepam, da večina vprašanih iz slovenske skupine nima nestrpnega odnosa do sošolcev in ne kaže predsodkov. Ne glede na možnost, da vsa navedena stališča niso odraz resničnih razmišljanj (v slogu fraze »vsi drugačni, vsi enakopravni«), je podatek spodbuden, še posebej, če ga združimo s stališči druge etnične skupine. Glede na dejstvo, da so se ti v celoti in brez omejitev pozitivno opredelili do drugih etničnih skupin, lahko sklepam, da imajo morda blažja ali drugačna merila kot njihovi sošolci ali pa da se nočejo kritično izražati. Dopuščam možnost, da konfliktnih situacij in razloge zanje meni niso želeli razlagati, vendar bi mi jih težko prikrili, če bi bile pogoste in izrazito konfliktnne.

3.2.2. Z vprašanjema: » Kakšne narodnosti je njihov najboljši prijatelj ali prijateljica« in »Ali bi se poročil(a) s pripadnikom druge narodnosti, vere ali rase« sem želela ugotoviti, kako zgoraj navedena stališča vplivajo na navezovanje tesnejših stikov. Za obe skupini je pri izbiri prijateljev najpomembneje, da mu lahko zaupajo in da jim pomaga, kadar so v stiski. Vsi imajo prijatelje tako v šoli kot izven nje, razlik med skupinama ni. Narodne ali verske pripadnosti kot kriterija za izbiro prijatelja ni omenjal nihče. Vsi vprašani dijaki iz slovenske skupine so izjavili, da je njihov prijatelj ali prijateljica iste, to je slovenske narodnosti, vsi vprašani iz druge skupine pa, da pripada drugi etnični skupini kot oni. Več kot polovica iz druge skupine (57%) ima najboljšega prijatelja ali prijateljico slovenske narodnosti.

V obeh skupinah je približno enako število pozitivnih in negativnih stališč do poroke s pripadnikom druge etnične skupine. Negativno stališče je izrazila dobra četrtina vprašanih v obeh skupinah. Med negativnimi odgovori je bila kot razlog v obeh skupinah navedena verska pripadnost in kulturna različenost. Slovenska dekleta moti podrejenost žensk v islamskem svetu, zato se z muslimanom ne bi nikoli poročile. Motijo jih razlike v kulturi in načinu življenja. Pripadnost islamski veri pa je pogoj za nekatere iz druge skupine. Tudi v tem primeru je bila izpostavljena tradicija in težave pri vzgoji otrok zaradi različne verske opredelitve. Verska pripadnost je pomembna samo v primeru poroke, pri navezovanju prijateljskih stikov pa ne.

Ali naj si razlagam zgolj kot naključje, da imajo vsi vprašani slovenski dijaki najboljšega prijatelja ali prijateljico slovenske narodnosti ali pa to dejstvo odraža distanco do pripadnikov drugih etničnih skupin? Podatek, da ima več kot polovica iz druge skupine prijatelja slovenske narodnosti, govori v prid domnevi, da gre za naključje. Mladim so pri sklepanju prijateljstva pomembne predvsem značajske lastnosti, moralne vrline in skupni interesi. Glede na te kriterije se obe skupini ne razlikujeta med seboj. Opazne pa so razlike med večinoma pozitivnimi stališči o navezovanju stikov s pripadniki drugih narodov in ver in tistimi, ki razmišl-

jajo o tesnejših, intimnih stikih in se lahko končajo s poroko. Pri tem se odgovori obeh skupin navezujejo na islam. Dodati pa moram, da se niso vsi, opredeljeni za muslimansko veroizpoved, negativno izrazili glede poroke s pripadnikom druge narodnosti ali vere. Zato ne morem posploševati, da imajo bolj razvit občutek za svojo kulturno in versko skupnost kot drugi.

SKLEP

Dijaki v obeh skupinah so se sami etnično opredelili, zato lahko sklepam, da nimajo težav pri izražanju svoje narodnostne pripadnosti. Kot kazalec različne etnične identitete je izpostavljen jezik in njegov odnos do njega. V drugi skupini je po odgovorih sodeč jezik staršev omejen na družinsko okolje, kar pa le delno ustreza dejanskemu stanju. Intervjuvanci iz slovenske skupine so izražali kritične pripombe na neslovensko govorico v šoli. Zavedajo se, da ima slovenščina kot jezik večine prednost, zato nekateri občutijo drugo govorico kot ogrožanje in žalitev. Zdi se jim, da na ta način želijo nekateri izpostavljati svojo nacionalno pripadnost, kar jih moti. Mnenje o tem v večini primerov zadržijo zase in ne povzročajo konfliktov. Intervjuvani iz druge skupine se v nobenem primeru niso izražali nestrpnost in tudi niso navajali konfliktov, ki bi bili posledica etnične drugačnosti.

Iz kvalitativne analize stališč dijakov obeh skupin lahko glede na hipotezo previdno sklepam, da etnična dimenzija ni zanemarljiv dejavnik v njihovih medsebojnih odnosih in prav tako previdno, da ni tisti bistven dejavnik, od katerega bi bila odvisna kvaliteta teh odnosov. Previdnost narekuje občutljivost teme, ki jo raziskujem in me je omejevala, da bi postavljala direktna vprašanja, ki bi lahko bolj osvetlila določene probleme. Omejevala je tudi intervjuvane dijake, ki mi niso želeli izraziti vseh svojih pogledov in mnenj. Ne poznam okolja in družin, iz katerih prihajajo, njihovega ekonomskega in socialnega statusa, izobrazbe staršev. Na njihove subjektivne poglede so vplivali socialno-psihološki dejavniki, ki jih tudi ne poznam. Hipotezo sem v pilotski fazi raziskave preverjala samo s kvalitativno analizo, ki ji bo v nadaljnjem raziskovanju sledila kvantitativna. Primerjalno raziskovanje medetničnih odnosov mora biti zaradi specifičnosti problematike utemeljeno s kvalitativnim raziskovalnim pristopom. Ta od raziskovalca zahteva, da se v analizi izogne subjektivni percepciji položaja določene etnične skupnosti in s pridobljenimi informacijami ne manipulira v prid ene ali druge etnične skupnosti.

V kasnejši fazi raziskave, ki bo zajela večji reprezentativni vzorec, bo potrebna tudi kvantifikacija z uporabo statističnih metod.²⁵ Pridobljene podatke bo

* * *

²⁵ Toš Niko, Hafner Fink Mitja: *Metode družboslovnega raziskovanja*, Ljubljana: FIDV, 1998, str. 75-77

mogoče sistematizirati in preveriti hipotezo z uporabo merskih instrumentov na globalni ravni. Kljub temu mislim, da so pridobljeni podatki dobro izhodišče za nadaljnjo raziskavo, ki bo na večjem vzorcu in v daljšem časovnem obdobju osvetlila to problematiko. Časovna obdelava je potrebna tudi zato, ker gre za dinamične procese, ki se neprestano spreminjajo.

LITERATURA

Allardt Erik: »Challenges for comparative social research, Acta Sociologica«, Vol. 33, No.3, 1990

Bergant Milica: *Nove teme pedagoške sociologije in sociologije reforme šolanja*, Ljubljana: ZI FF, 1994

Delo, »Sovraštvo do tujcev«, 2. 12. 1998

Di Carlo Serena: »Interkulturalna vzgoja«, v de Bartolomeo Marcello, ur.: *Vsebine in problemi sodobne pedagogike*, Nova Gorica: Educa, 1996

Gellner Ernest: *Nations and Nationalism*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1983

Giddens Anthony: *Sociology*, Cambridge: Polity Press, 1993

Hafner Fink Miha: »Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Metodološka izhodišča, podatki, vzorci, indeksi« v Nečak Luk Albina in Jesih Boris, ur.: *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*, Izsledki projekta, Ljubljana: INV, 1998

Južnič Stane: *Tradicije in tradicionalnost*, Ljubljana: RI FSNP, 1984

Klinar Peter: *Mednarodne migracije*, Maribor: Obzorja, 1976

Klinar Peter: »Imigrantske etnične skupnosti v sodobnih razmerah«, Nova revija, Ljubljana št. 107, 1991

Klinar Peter: »O nacionalni identiteti in etnonacionalizmi«, Teorija in praksa, Ljubljana, let. 31, št. 5-6, 1994

Klopčič Vera: »Pravno varstvo manjšin« v Nečak Luk Albina in Jesih Boris, ur.: *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru*, Izsledki projekta, Ljubljana: INV, 1998

Komac Miran: »Narodne manjšine v Sloveniji« v Mitar Miran in Sotlar Andrej, ur.: *Nacionalna varnost in medetnični konflikti v RS*, Ljubljana: Visoka policijsko varnostna šola, 1998

Musek Janek, Pečjak Vid: *Psihologija*, Ljubljana: Educy, 1995

Nečak Luk Albina: »Jezik kot kazalec stanja medetničnih odnosov«, Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 31, 1996

Rizman Rudi: »Nacionalna država, nacionalne manjšine in združena Evropa« v Štrajn Darko, ur.: *Meje demokracije*, Ljubljana: Liberalna akademija, 1995

Smith Anthony D.: *National Identity*, London: Penguin Books, 1991

Smith Anthony D.: »Gencalogija narodov« v Rizman Rudi, ur.: *Študije o enonacionalizmu*, Ljubljana: Krt, 1991

Toš Niko, Hafner Fink Mitja: *Metode družboslovnega raziskovanja*, Ljubljana: FDV, 1998

Trček Franc: »Problemi jezikovne in kulturne zaščite znotraj evropskih združevalnih procesov«. Povzetki prispevkov na mednarodni konferenci Narodi in jeziki ter konstruiranje Evrope (1995 Leuven), Teorija in praksa, Ljubljana, let.32, št. 1-2, 1995

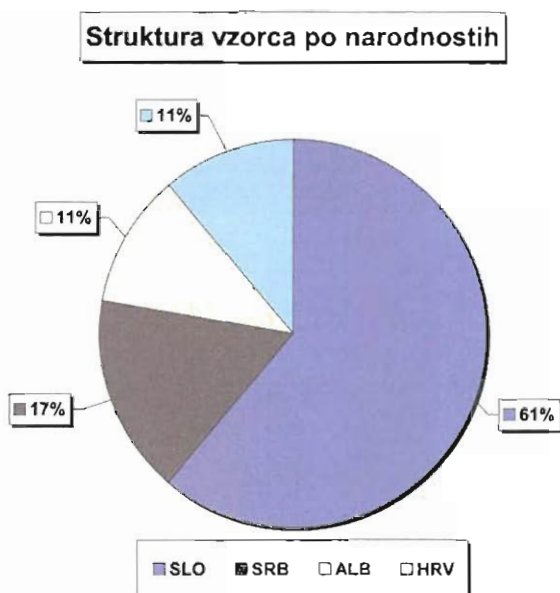
Volpi Claudio: »Sociologija vzgoje« v de Bartolomeo Marcello, ur.: *Vsebine in problemi sodobne pedagogike*, Nova Gorica: Educa, 1996

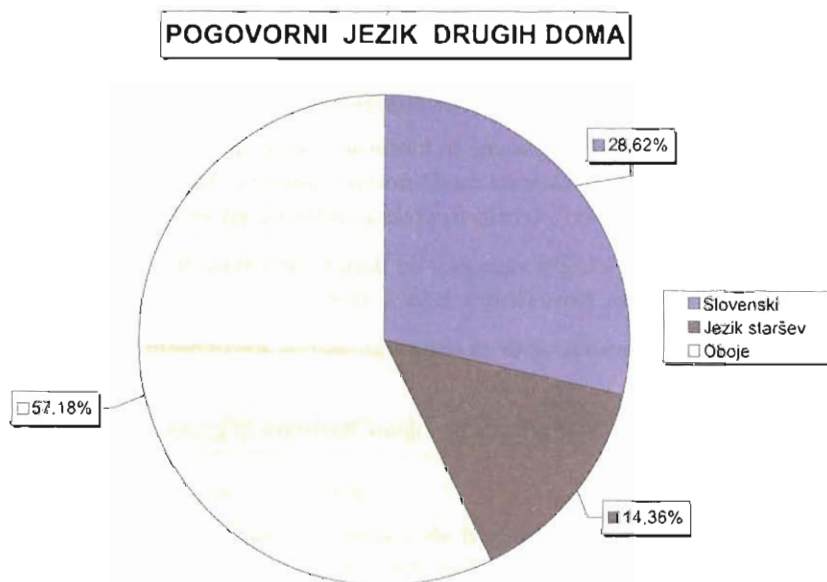
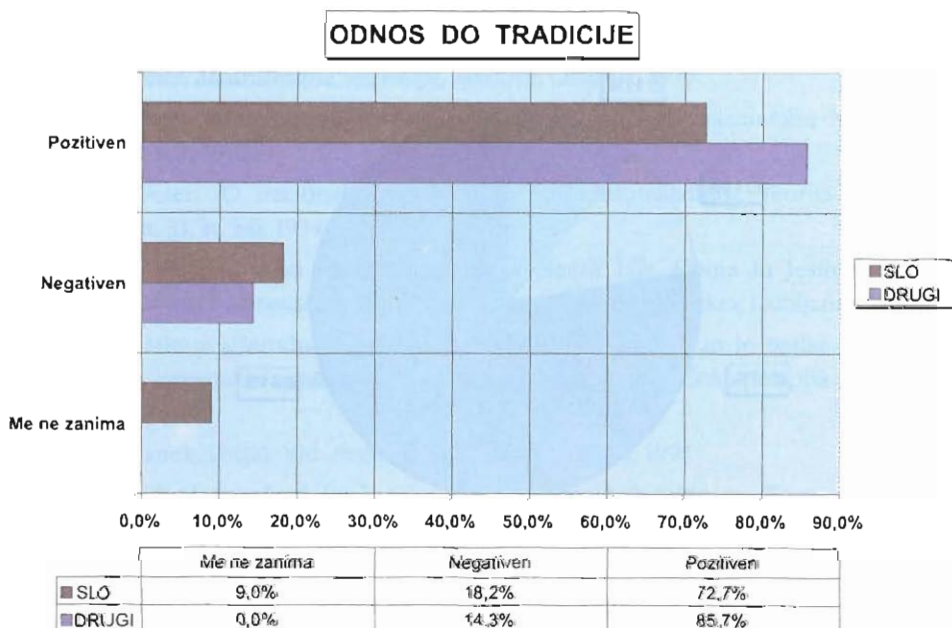
Žagar Mitja: »A contribution to an »ethnic glossary««, Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 28, 1993

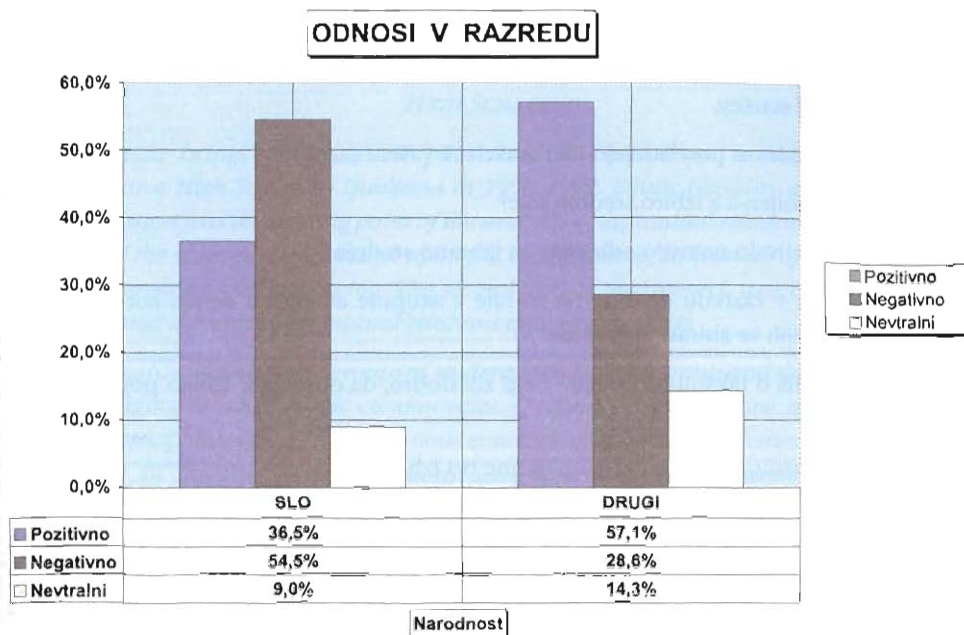
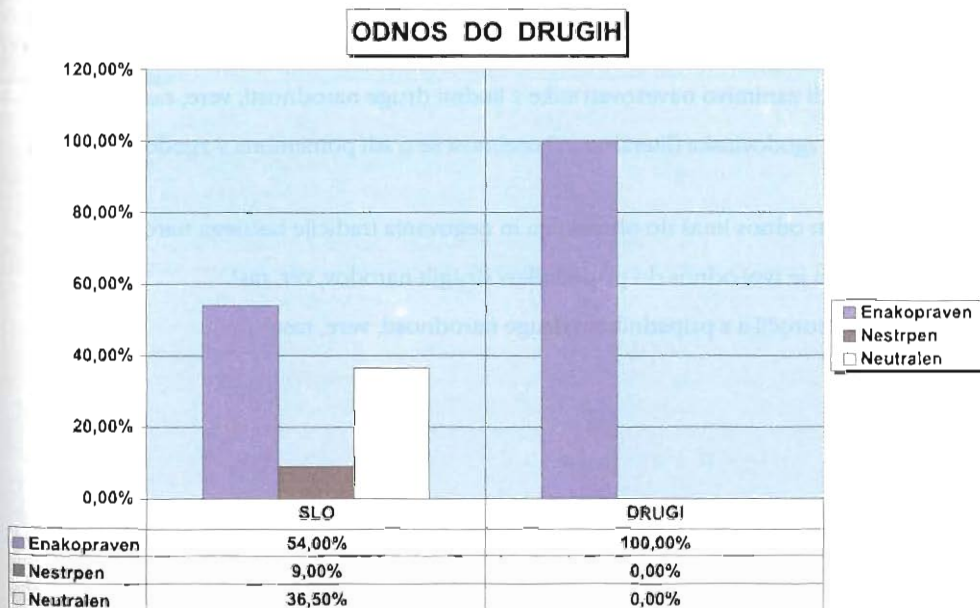
Žagar Mitja: »Rešitev, ki je postala problem«, Razprave in gradivo, Ljubljana, št. 32, 1997

GRAFI

Graf 1: Narodnostna sestava vzorca

Graf 2: Pogovorni jezik drugih doma**Graf 3:** Odnos do tradicije

Graf 4: Odnosi v razredu**Graf 5:** Odnosi do drugih

VPRAŠALNIK:

1. Osební podatki: spol, leto in kraj rojstva, narodnost, verska pripadnost, narodnost-na pripadnost staršev.
2. Kakšni odnosi prevladujejo med sošolci v vašem razredu?
3. Si zadovoljen-a z izbiro srednje šole?
4. Kaj je vplivalo na tvojo odločitev za izbrano srednjo šolo?
5. Kako se v razredu družite? Se zbirate v skupine ali razred deluje kot celota? Po kakšnih kriterijih se zbirate v skupine?
6. Kaj meniš o takšnih skupinah? Se ti zdi dobro, da obstajajo? Lahko pojasniš svoje stališče?
7. Katere lastnosti se ti zdijo pomembne pri izbiri prijateljev?
8. Kakšne narodnosti je tvoj najboljši prijatelj ali prijateljica?
9. V katerem jeziku si se izraževal-a v osnovni šoli?
10. V katerem jeziku najlaže in najraje komuniciraš? V katerem jeziku se pogovarjate doma?
11. Pripadaš kakšni izvenšolski skupini ali društvu?
12. Kateri razlogi so vplivali na tvojo odločitev, da se pridružiš omenjeni skupini?
13. Na kakšen način spremljaš aktualne dogodke doma in po svetu? Katere časopise ali revije redno bereš?
14. Se ti zdi zanimivo navezovati stike z ljudmi druge narodnosti, vere, rase?
15. Katera zgodovinska (literarna) osebnost se ti zdi pomembna v zgodovini tvojega naroda?
16. Kakšen odnos imaš do ohranjanja in negovanja tradicije lastnega naroda?
17. Kakšen je tvoj odnos do pripadnikov drugih narodov, ver, ras?
18. Bi se poročil-a s pripadnikom druge narodnosti, vere, rase?

SUMMARY

ETHNIC PLURALISM IN MUTUAL RELATIONS AMONG STUDENTS OF THE ADMINISTRATIVE HIGH SCHOOL

The article brings results of the pilot research carried out among students of Administrative High School in Ljubljana in 1998/1999. Ethnic plurality among the student population was the starting point of the analysis of the mutual relations' quality. The first part of the research was focused upon the recognition of indicators of ethnic identity, their expressing and preserving. The second part of the research was centred on the effect of ethnic adherence on mutual relations amongst students.

The research included two groups of students: the Slovene group and the group of students belonging to other ethnic communities. Qualitative comparative analysis of the expressed viewpoints allows for a cautious conclusion that ethnic adherence is no negligible factor in students' mutual relations. Language used in communication of non-Slovene students at school was exposed as the essential indicator of ethnic adherence. Some of the interviewed Slovene students perceive this as a threat and insult, although they keep their opinions to themselves and do not seek conflicts. The interviewed students of the second group did not state any similar feelings. However, ethnic adherence is not the factor which would essentially affect the quality of mutual relations. For both groups, the most important factors in the establishing of close friendly relations are above all mutual trust and common interests. No one mentioned ethnic adherence as a criterion for the choice of friends.

Considering the small number of students included in the pilot research, results of the comparative analysis cannot be generalized, but they do represent a quality basis for further research.